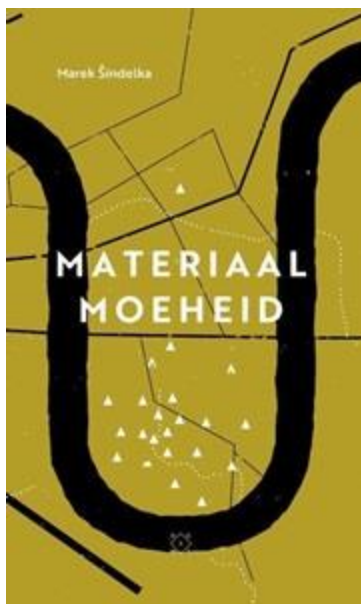

Edgar de Bruin

Over *Materiaalmoetheid* van Marek Šindelka

Edgar de Bruin (1958) werd al als middelbare scholier tijdens een reis achter het IJzeren Gordijn gegrepen door de Tsjechische cultuur. Na een studie Tsjechisch ontwikkelde hij zich tot vertaler en literair agent – met Madla Hübllová runt hij het literair agentschap Pluh. Hij vertaalde bijna 50 romans en daarnaast ook korte verhalen, toneel en poëzie. Hij introduceerde schrijvers als Petra Hůlová, Jáchym Topol, Patrik Ouředník en Markéta Pilatová in Nederland. Voor uitgeverij Voetnoot deed hij de redactie van de Moldaviet-serie, een reeks klassieke en moderne pareltjes, ‘opgedoken uit de Moldau’. Ook doceerde hij aan de Vertalersvakschool Amsterdam. In 2015 ontving hij de Letterenfonds Vertaalprijs. Deze voordracht werd gehouden tijdens de Vertalersgeluktournee 2019.

Over *Materiaalmoetheid* van Marek Šindelka

Het gegeven van *Materiaalmoetheid* is vrij eenvoudig: twee broers vluchten uit een niet nader genoemd oorlogsgebied in het Midden-Oosten (Syrië ligt voor de hand), waar ze huis en haard zijn kwijtgeraakt. Als ze naar Europa worden gesmokkeld verliezen ze elkaar uit het oog. De oudste broer, hij zal zo rond de twintig zijn, volgt de meer bekende route van vluchtelingen via volle stations en uitpuilende treinen. Het jongere broertje, rond de veertien jaar wellicht, is in een detentiecentrum beland en als hij daaruit ontsnapt, mijdt hij juist zo veel mogelijk de mensen. Zijn tocht voert hem door een ijzig landschap van bossen, bergen en dichtgevroren rivieren. Geteisterd door sneeuwbuien, een snijdende wind en een gebrek aan voedsel wordt zijn lichaam tot het uiterste op de proef gesteld. Diverse malen gaat hij er als een haas

vandoor als hij onverhoeds toch op iemand stuit.

Het verschil tussen de lotgevallen van beide broers vindt zijn weerslag ook in de gehanteerde stijl. Het relaas van het jongere broertje kent namelijk passages waarin een zekere gejaagdheid doorklinkt. Een effect dat wordt bewerkstelligd door een telegrafische weergave van indrukken en gebeurtenissen. Hier worden we meteen al in de eerste zinnen mee geconfronteerd als hij uit het detentiecentrum ontsnapt. Maar ook wat op de eerste zin volgt – een minimalistische beschrijving van de omgeving – geeft de spanning van de actie, van de vlucht van de jongen weer, waarbij elk woord extra alleen maar onnodige ballast is die adem en kracht kost.

Een rugzak plofte in de sneeuw, gevolgd door een jongen. Avond. Gloed aan de einder. Een rauw stuk hemel uitgesneden in het grijs. De adem zichtbaar. Het ijzeren hek fonkelend van de ijzel. Ook de betonmuur fonkelde. Achter de muur een rij ruiten, verlichte vensters, een stralende flat.

Zou je deze zinnen ‘normaliseren’, dan kom je op zoiets:

Het was avond en er plofte een rugzak in de sneeuw. Er sprong een jongen achteraan. Aan de einder was een gloed zichtbaar, uit de grijze hemel een rauw stuk was gesneden. Je kon ademwolkjes zien. Het ijzeren hek en de betonmuur fonkelde van de ijzel. Achter de muur was een rij ruiten. Daar stond met verlichte vensters een flat te stralen.

Niet dat het nu meteen een gezellig uitje is geworden, maar het ongedurige, de spanning is wel minder.

Op zich is dit voor de vertaler nog niet zo bijzonder, want het origineel dwingt je vanzelf al in de richting van korte zinnen. Elders wordt het echter een andere zaak, want in het Tsjechisch wordt het ‘telegrafische’ effect versterkt doordat het persoonlijk voornaamwoord in de functie van onderwerp kan worden weggelaten. De gebruikte werkwoordsvorm geeft namelijk al voldoende informatie (de persoonlijke voornaamwoorden worden alleen bij nadruk gebruikt). Net als in het Latijn: *veni, vidi, vici* – ik kwam, ik zag, ik overwon. Of *cogito ergo sum* – ik denk, dus ik ben – van René Descartes.

Een bekende vorm van de telegramstijl in het Nederlands kunnen we tegenkomen in dagboeken wanneer er met een voltooid deelwoord wordt gewerkt. Bijvoorbeeld: ‘Vannacht slecht geslapen, opgestaan, niet ontbeten, op de fiets gestapt, door rood gereden, aangereiden, been gebroken, in ziekenhuis beland.’

Helaas is dit niet bruikbaar, omdat in tegenstelling tot een dagboeknotitie het hier gaat om handelingen die nu, op het moment van vertellen plaatsvindt. Dit heeft geresulteerd in zinnen als:

Hij liet de deken zitten. Zette het op een rennen. Verdween tussen de bomen. Verwondde zijn handen.

Als je wel het persoonlijk voornaamwoord zou herhalen krijg je:

Hij liet de deken zitten. Hij zette het op een rennen. Hij verdween tussen de bomen. Hij verwondde zijn handen.

Fraai is anders.

Voorts is de interpunctie van groot belang, vanwege de invloed die het heeft op de intonatie. Zou je met komma’s werken dan leest het vlotter:

Hij liet de deken zitten, zette het op een rennen, verdween tussen de bomen en haalde zijn handen open.

De korte zinnen echter geven een sterker gevoel van kortademigheid: de jongen is gejaagd, heeft het koud, heeft honger en is op de vlucht.

Door het op deze manier te doen, het weglaten van het persoonlijk voornaamwoord in het Nederlands, ga je als vertaler dus een stapje verder dan het origineel. Maar waar het voor de vertaler al snel natuurlijk aandoet, moet de lezer er even aan wennen. Dat bleek wel toen kort na verschijning van *Materiaalmoetheid* een bevriende recensent me belde en vroeg, nadat hij de eerste pagina’s had gelezen, of het hele boek vol met die staccato-zinnen stond en of het in het origineel ook zo was. Ik kon hem geruststellen. Het komt slechts enkele malen voor en is functioneel. Bovendien kan Šindelka elders in de tekst de dichter in zich niet verloochenen en trakteert hij de lezer op fraaie beelden en beschrijvingen. De recensent was zo sportief

om me naderhand weer te bellen en me gelijk te geven. Hij prees het boek vervolgens de hemel in...

Een ander aspect van dit boek is de prominente rol van het menselijk lichaam. Het menselijk lichaam, met al zijn verschillende functies – ademhaling, bloedsomloop, spierstelsel etc. – weerspiegelt enerzijds het innerlijk van de personages en reageert anderzijds op de omgeving, en daarmee wordt weer de psychische toestand van de bezitter van het lichaam beïnvloed. Kortom: het lichaam als verteller.

De term materiaalmoetheid van de titel slaat dan ook op de totale uitputting van het menselijke lichaam. Van die verwevenheid van het menselijk lichaam met materie zijn diverse voorbeelden in het boek: de oudere broer wordt één met de motor van een auto als hij in een uitsparing van de carrosserie wordt gepropt, of de geautomatiseerde productie aan een lopende band in een fabriek wordt beschreven alsof het een lichamelijk proces is. Het past bovendien bij het door Šindelka geschetste beeld waarin een vluchteling is gereduceerd tot een nummer, tot een verzameling biometrische gegevens (vingerafdrukken, irisherkenning).

Je ziet het in het boek ook terug doordat de auteur nauwkeurige anatomische benamingen gebruikt, zoals: *neuswortel* en *stamaderen*.

Šindelka wilde oorspronkelijk een boek schrijven dat louter bestond uit een gedetailleerde beschrijving van de dertig minuten waarin een groep vluchtelingen in een kleine vrachtwagen achtergelaten aan de kant van de weg stikt (een waargebeurd verhaal). Toen hij merkte dat dit uitmondde in een loodzware tekst – niet alleen om te schrijven, maar ook bijna onmogelijk om te lezen – heeft hij voor een andere benadering gekozen. Een overblijfsel van het oorspronkelijke boek is de klinische beschrijving van de verschillende fases van de verstikkingsdood:

de fase van inademingsnood, de verkrampingsfase, de preterminale fase, de terminale fase

De tekst komt rechtstreeks uit een syllabus voor de studie medicijnen, met termen als

- *secundaire ademhalingsspieren*
- *asfyctische krampen*
- *dwarsgestreepte spieren*
- *puntbloedingen*
- *spasmes*
- *de lagere ademhalingscentra*

Hoewel internet tegenwoordig onmisbaar is bij het vertalen, schiet het in dit geval toch tekort. Ik moest terugvallen op oude methoden van voor het pre-internet tijdperk, waarbij je als vertaler specialisten van een bepaald vakgebied raadpleegde. In dit geval een arts. Daarbij helpt het dan wel weer als je een broer hebt die arts is.